

ДЗЮБА Петро Миколайович,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

МЕТОДИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НАОЧНОСТІ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ЗАСОБАМ ЗАХИСТУ ВІД ЗБРОЇ МАСОВОГО УРАЖЕННЯ

У статті висвітлено роль операційно-діяльнісного компонента, зокрема використання засобів наочності та їх вплив на ефективність сприйняття курсантами навчальної інформації під час вивчення індивідуальних засобів захисту від зброї масового ураження.

Ключові слова: наочність, сприйняття, дидактика, педагогічна система.

Процес навчання являє собою функціонуючу дидактичну систему. У ній задіяні всі компоненти педагогічної системи [1]:

цільовий, який передбачає усвідомлення педагогами й сприймання тими, кого навчають, мети вивчення теми або дисципліни в цілому;

змістовий, що визначається робочими програмами та тематичними планами і на окремих заняттях конкретизується безпосередньо педагогом відповідно до рівня підготовленості та інтересів тих, кого навчають, з урахуванням специфіки дисципліни;

стимулюючо-мотиваційний компонент передбачає певні дії з боку педагога, які спрямовані на стимуляцію інтересу до навчання тих, кого навчають; потреби у прагненні до оволодіння всім циклом навчально-виховних завдань. Треба відмітити, що ці дії повинні спонукати до виникнення у тих, кого навчають, внутрішніх позитивних мотивів до навчання;

операційно-діяльнісний компонент відображає технологічну сутність процесу навчання, тобто дію педагогів, яка відбувається в певному часовому вимірі, у процесі якого реалізуються завдання навчання. Для цього існують різні методи, засоби та форми організації викладання дисциплін;

контрольно-регулюючий компонент, який передбачає здійснення контролю за ходом розв'язання поставлених завдань з боку викладача та самоконтролю тих, кого навчають. І контроль, і самоконтроль забезпечують функціонування зворотного зв'язку у навчальному процесі;

оцінно-результативний компонент навчання забезпечує можливість оцінки педагогами і самооцінку тими, кого навчають, досягнутих результатів у процесі навчання, рівня відповідності їх поставленим завданням, визначення відхилень та нових завдань з метою усунення недоліків у знаннях і навичках.

Кожен з них може бути предметом вивчення та дослідження.

Принцип наочності в навчанні є одним з основних принципів дидактики, відповідно до якого навчання будується на конкретних образах, що безпосередньо сприймаються курсантами. Вперше цей принцип обґрунтував Я. А. Коменський. Пізніше його розробляли Й. Г. Песталоцці, К. Д. Ушинський. Сучасні дидактики В. И. Загвязинський, П. П. Шляхтун, А. В. Хуторской, А. Ф. Яковцова, А. А. Вербицький, Г. І. Хозяїнов розглядають наочність, як джерело знань, на основі якого формуються чуттєві уявлення й поняття, як ілюстрацію до положень, що вивчаються, опору для абстрактного мислення. Засоби наочності застосовуються перед вивченням нового матеріалу, в процесі засвоєння понять, повторення й перевірки знань тощо.

Метою статті є теоретичне дослідження операційно-діяльнісного компонента, зокрема використання засобів наочності та їх вплив на ефективність сприйняття курсантами навчальної інформації під час вивчення індивідуальних засобів захисту від зброї масового ураження.

Зорова пам'ять у більшості людей розвинена краще від інших її видів (слухової, рухової, тактильної). До 90% усіх знань про навколишній світ людина отримує за допомогою зору. Підраховано, що пропускна здатність системи «вухо – мозок» становить 50 тис. одиниць інформації (біт) за секунду, а системи «око – мозок» – 5 млн. біт/с, тобто пропускна здатність зорового сприйняття у 100 разів більша, ніж слухового. Проте більша частина всієї інформації на навчальних заняттях у вищій школі надходить до студентів через слухове сприйняття, тоді як через зорове – дуже мало (або зовсім не

надходить). Зорове сприйняття є значним потенційним резервом підвищення ефективності навчального процесу, що особливо важливо за швидкого і невпинного зростання обсягу наукової інформації, яку потрібно засвоїти [3].

Із зоровим сприйняттям інформації у навчальному процесі пов'язано поняття «наочність». У дидактиці під наочністю [2] розуміють те, що у навчальному процесі сприймається за допомогою зору. З поняттям наочності, у свою чергу, пов'язаний термін «засоби наочності».

Наочність, яка заснована на використанні наочних засобів навчання, створених людиною, об'єднує предметно-образну і знакову наочність. Наочність, яка заснована на використанні реальної дійсності, називають предметно-реальною, а та, яка заснована на використанні уявлень суб'єкта, може бути пов'язана з будь-яким із названих видів наочності [4].

Засоби наочності – всі види спеціально створених із навчальною метою зображень предметів і явищ, що відтворюють їх у натуральному або умовно-схематичному вигляді [5, с. 91].

Засоби навчання взаємопов'язані з усіма компонентами дидактичної системи. Для того, щоб бути задіяними в функціонуючій дидактичній системі, засоби наочності повинні бути, перш за все, взаємопов'язані з педагогом і його діяльністю, зі студентом та його діяльністю, із вмістом освіти. Це реалізується за допомогою залучення компонентів педагогічної комунікації (педагогічної надбудови), до яких, крім засобів наочності, належать форми організації навчання, методи навчання і виховання.

З педагогічної точки зору взаємозв'язок засобів наочності (ЗН) з іншими компонентами відрізняється такими характеристиками, найбільш значимими, особливостями:

для педагога ЗН – інструмент педагогічної праці, що дозволяє підсилити реалізацію його функцій;

для студентів ЗН – засіб пізнання і один із засобів реалізації навчальних функцій;

стосовно змісту освіти ЗН – спосіб передачі змісту та організації його засвоєння;

по відношенню до методів навчально-виховного процесу й формами організації навчання ЗН – спосіб їх різноманітності і вдосконалення, один із варіантів розробки і застосування нових поєднань компонентів педагогічної комунікації [4].

Викладач може використовувати різні засоби наочності: реальні об'єкти, їх зображення, моделі досліджуваних об'єктів та явищ. Знання форм поєднання слова і засобів наочності, їх варіантів та порівняльної ефективності дає можливість викладачеві творчо застосовувати засоби наочності згідно із поставленим дидактичним завданням, особливостями навчального матеріалу і конкретними умовами навчання.

Засоби наочності різноманітні. Для кращого пізнання їх класифікують за різними критеріями [5]:

за характером наведеного матеріалу:

натуральні засоби наочності, що є природними чи виробничими об'єктами. У навчальних курсах соціально-гуманітарних дисциплін об'єктами вивчення є не природні чи виробничі об'єкти, а суспільні відносини, які неможливо виразити у предметній формі. Тому натуральні засоби наочності на заняттях із соціально-гуманітарних дисциплін застосовувати не можна. Деякі натуральні об'єкти, що стосуються навчальних питань, можна показати студентам лише під час екскурсій;

зображувані засоби наочності, які відтворюють предмети і явища засобами мистецтва (живопису, графіки, скульптури) і техніки (відеозапис, діапроекція тощо). Їх широко використовують у викладанні соціально-гуманітарних дисциплін.

за способами зображення:

образні засоби наочності, що відображають предмети і явища в їх реальному, образному вигляді (фотографії, картини, відеозображення тощо);

умовно-схематичні засоби наочності, які передають у предметі чи явищі тільки головне у певній логічній обробці і з використанням умовних графічних знаків, умовного розфарбування та символів (схеми, діаграми, графіки, політична карта світу тощо).

за змістом:

понятійні засоби наочності, які дають уявлення про поняття, категорію чи закон у вигляді структурно-логічної або простої схеми;

ілюстративні засоби наочності, що містять фактичний матеріал, який підтверджує певне теоретичне положення. Ілюстративними можуть бути як зображувані, образні (фотографії, портрети,

картини тощо), так і умовно-схематичні (таблиці, схеми, діаграми, графіки тощо) засоби наочності, які використовують найчастіше.

за тривалістю практики використання:

традиційні засоби наочності (дошка і крейда, книга, плакат, альбом, політична карта світу тощо);

сучасні засоби наочності – технічні засоби навчання (комп'ютер, відеокамера, телевізор, кінопроектор, діапроектор та ін.). До технічних засобів навчання (ТЗН) належать також радіо- та фонозапис (електронні диски, касети тощо), призначені для слухового сприйняття.

за об'єктом звернення:

зовнішня наочність, яка звернена до зорового сприйняття й охоплює всі відповідні засоби наочності;

внутрішня наочність, яка звернена до пам'яті студентів і полягає в тому, що викладач, нагадуючи студентам факти, приклади з життя або художні образи з книги чи фільму, викликає в їхній пам'яті певні уявлення, поняття.

Наведена класифікація засобів наочності проаналізована, і встановлено вплив засобів наочності на розширення можливості сприйняття курсантами інформації у навчальному процесі, сприяючи підвищенню його ефективності.

У педагогічній практиці напрацьовано певні методичні вимоги щодо використання засобів наочності на навчальних заняттях:

попереднє визначення місця кожного наочного зображення у структурі навчального заняття. Готуючись до заняття, добираючи наочні зображення, викладач має чітко усвідомлювати момент, коли це зображення принесе найбільшу користь;

перед поданням зображення необхідно активізувати образне мислення курсантів за рахунок вербального пояснення того, що вони незабаром побачать;

обов'язкове коментування наочних зображень. Демонструючи зображення, викладач у логічній послідовності (назва, структура, зміст) коментує його;

органічне поєднання наочного зображення з його логічним поясненням.

Будь-яке зображення повинно бути наочним аргументом або ілюстрацією того, що говорить викладач. Розбіжність між тим, що курсанти бачать і що чують, знижує ефективність сприйняття матеріалу.

Тому не можна переходити до викладання подальшого навчального матеріалу, якщо курсанти ще продовжують переносити наочне зображення (схему, таблицю, діаграму тощо) до конспекту. Після коментування наочного зображення і переходу до викладання наступного матеріалу зображення слід прибрати, щоб не відволікати увагу курсантів. Вони мають бачити тільки те, що пов'язано зі словами, проголошуваними викладачем. Тому після завершення коментування викладач повинен зняти зображення з екрана монітора чи діапроектора, стерти його з дошки, закрити плакат тощо. Як свідчить практика, зображення не повинно бути доступним до моменту його необхідності у процесі заняття, тому що попереднє ознайомлення з ними знижує у курсантів увагу до них.

Крім того, на нашу думку, важливим є те, що вербальну подачу навчального матеріалу ні в якому разі не можна підмінювати демонстрацією наочного посібника. Засоби наочності повинні відігравати допоміжну роль у проведенні навчальних занять, а викладач – вирішальну. Протягом одного навчального заняття доцільно застосовувати не більше чотирьох-шести наочних зображень.

Дотримання міри є загальною методичною вимогою щодо використання будь-яких засобів наочності. Ще однією загальною вимогою є систематичність – застосовувати засоби наочності потрібно на всіх або більшості навчальних занять, а не від випадку до випадку.

Отже, використання засобів наочності значно розширює можливості сприйняття курсантами інформації у навчальному процесі, сприяючи підвищенню його ефективності.

Незважаючи на широке застосування і різноманітність функцій, які виконують засоби наочності, вони не можуть замінити викладача. Він завжди буде центральною фігурою педагогічного процесу. Засоби наочності не підмінюють, а розширюють його можливості. Вони – один із засобів навчання, педагогічний інструмент у руках викладача, яким він повинен уміти користуватися, спираючись на вихідні положення, що лежать в основі їх застосування.

В процесі вивчення засобів захисту від зброї масового ураження ми використовували різні підходи щодо застосування наочних засобів навчання:

навчальні відеофільми використання засобів індивідуального захисту;
демонстрація використання засобів індивідуального захисту спеціально підготовленим курсантом напередодні заняття;

вивчення будови засобів індивідуального захисту за розрізними макетами.

Таким чином, раціональне дотримання принципів використання засобів наочності дозволяє підвищити ефективність формування вмінь у курсантів до застосування індивідуальних засобів захисту від зброї масового ураження.

Напрями подальших досліджень: обґрунтування методики здійснення контрольних заходів під час вивчення дисципліни «Екологічна безпека» у вищому навчальному закладі прикордонного відомства.

Список використаної літератури

- 1 Педагогика : Учебное пособие / [Под ред. Ю. К. Бабанского]. – М. : Просвещение, 1988. – 475 с.
- 2 Загвязинский В. И. Дидактика высшей школы: текст лекций / В. И. Загвязинский. – Челябинск, 1990. – 217 с.
- 3 Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посібник / Максименко С. Д., Соловієнко В. О.. – К. : МАУП, 2000. – 256 с.
- 4 Хозяинов Г. И. Средства обучения как компонент педагогического процесса / Г. И. Хозяинов // Юбилейный сборник трудов ученых РГАФК, посвященный 80-летию академии. – М., 1998. – Т. 5. – С. 130–136.
- 5 Шляхтун П. П. Методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін : навч. посіб. / П. П. Шляхтун. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 224 с. – (Серія «Альма-матер»).

Стаття надійшла до редакції 07.05.14.

Дзюба П. Н. «Методика реализации принципа наглядности в процессе учебы курсантов высшего учебного заведения пограничного ведомства средствами защиты от оружия массового поражения».

В статье раскрыта роль операционно-деятельностного компонента, в частности использование средств наглядности и их влияние на эффективность восприятия курсантами учебной информации при изучении индивидуальных средств защиты от оружия массового поражения.

Ключевые слова: наглядность, восприятие, дидактика, педагогическая система.

Dzyuba P. N. «Methods of realization principle evidentness in the process studies of students of higher educational establishment of boundary department to facilities of protecting from the weapon of mass defeat».

In the article a role is reflected операционно-діяльнісного компоненту, in particular the uses of facilities of evidentness and their influence on efficiency of perception of educational information students during the study of individual facilities of protecting from the weapon of mass defeat, is set that principle of evidentness in studies is one of basic principles of didactics, in accordance with what studies built on concrete offenses which are directly perceived by students. Certainly, that facilities of studies взаємопов'язані with all компонентами of the didactics system. In an order to be involved in the functioning didactics system facilities of evidentness must be, foremost, взаємопов'язані with a teacher and his activity, with a student and his activity, with content of education.

Argued, that the use of facilities of evidentness considerably extends possibilities of perception of information students in an educational process, assisting the increase of his efficiency.

In the article attention is concentrated on the variety of facilities of evidentness. An author offers classification on character the brought material over, after the methods of image, on maintenance, on duration of practice of the use, after the object of appeal.

It is accented, that without regard to a wide application domain and variety of functions which execute facilities of evidentness, they can not replace a teacher. He will always be the central figure of pedagogical process. Facilities of evidentness do not substitute, but extend him to possibility. They - one of facilities of studies, pedagogical instrument in the hands of teacher, which he must be able to use, leaning on initial positions which are the basis of their application.

It is marked, that rational observance of principles of the use of facilities of evidentness, allows to promote efficiency of forming of abilities for students to application of individual facilities of protecting from the weapon of mass defeat.

Keywords: evidentness, perception, didactics, pedagogical systems.